ვალერიან მეტრეველი
გიორგი დავითაშვილი

პოლიტიკურ და სამართლებრივ მოძღვრებათა ისტორია

(ლექციების კურსი)

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი
1999

§2. მაკიაველის საერო პოლიტიკური დოქტრინა

ნიკოლო მაკიაველი (1469-1527) არის ადრებურჟუაზიის ერთ-ერთი იდეოლოგი, დაიბადა ფლორენციაში, ღარიბი აზნაურის ოჯახში. მაკიაველს 14 წლის განმავლობაში ფლორენციის რესპუბლიკის სამთავრობო ორგანოს - ათთა საბჭოს მდივნის თანამდებობა ეკავა. პოლიტიკურ საკითხებს მან მიუძღვნა ორი შრომა: 1) „მოსაზრებანი ტიტუს ლივიუსის პირველი 10 წიგნის შესახებ" და 2) „მთავარი".

მაკიაველის მოღვაწეობის პერიოდში მისი სამშობლო, იტალია, დეცენტრალიზებული იყო. მრავალრიცხოვან სამთავროებს, საჰერცოგოებსა და სამეფოებს შორის ადგილი ჰქონდა ბრძოლას, ხოლო გარეშე მტერთა თავდასხმები მთლიანად ანადგურებდა ქვეყნის მდგომარეობას. სწორედ ასეთ პერიოდში გამოდის მაკიაველი სამოღვაწეო ასპარეზზე. მას სურს, რომ იტალია იყოს გაერთიანებული, ძლიერი და თავისუფალი. მაკიაველმა ერთ-ერთმა პირველმა სცადა გზა გაეკაფა ბურჟუაზიული პოლიტიკური მეცნიერებისათვის, ჩამოეშორებინა მისთვის რელიგიური სამოსელი. მაკიაველი უარყოფს არა მარტო საეკლესიო ნორმებს, არამედ მორალსაც. მაკიაველის აზრით, ისტორიულ მოვლენათა ანალიზის შედეგად შესაძლებელია გაკეთდეს დასკვნა იმის შესახებ, თუ რა მოელის სახელმწიფოს მომავალში. ამასთან ერთად, მაკიაველის აზრით, ყველა სახელმწიფოში და ყველა ხალხებში არსებობდა და იარსებებს ადამიანთა ერთი და იგივე მისწრაფებანი. მისი აზრით, სახელმწიფოს გამგებლებმა უნდა შეისწავლონ ეს მისწრაფებანი და გააკეთონ შესაბამისი დასკვნები. მაკიაველის აზრით, ადამიანს ახასიათებს თანამდებობისადმი მისწრაფება. ამასთან, ადამიანს უფრო დიდი მიდრეკილება აქვს ბოროტებისადმი, ვიდრე სიკეთისადმი, ადამიანები ყოველთვის უკმაყოფილონი, მხდალები, ცრუები და ცბიერები არიან ერთიმეორის მიმართ, ყოველთვის გამოხატავენ უკმაყოფილებას აწმყოთი და აიდეალებენ წარსულს. სწორედ ამიტომ, მაკიაველის აზრით, სახელმწიფოს გამგებლებმა უნდა უარყონ მორალი, რათა უფრო ადვილად განახორციელონ მათზე დაკისრებული ამოცანები.

მაკიაველი ცენტრალიზებული ეროვნული სახელმწიფოს მომხრეა. მას ძულს ყველა, ვინც ასუსტებს სახელმწიფოს ძლიერებას, აძაგებს ფეოდალურ დაქუცმაცებულობას. მაკიაველი საერო ნაციონალური სახელმ-

წიფოს შექმნის მომხრეა, რომელიც თავისუფალი იქნება ეკლესიის ზემოქმედებისაგან. თავისებური მოსაზრებანი გააჩნია მაკიაველს ეკლესიის შესახებაც. მისი აზრით, ეკლესიას და რელიგიას მხოლოდ და მხოლოდ ის დანიშნულება გააჩნია, რომ ხელი შეუწყოს სახელმწიფოს ძლიერებას.

სახელმწიფოს ფორმების საკითხში მაკიაველი რესპუბლიკის მომხრეა. მისი აზრით, რესპუბლიკა ხელს უწყობს ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესების საქმეს. იგი მმართველობის განხორციელების მეტად მოქნილი ფორმაა. მაკიაველი პოლიტიკური თავისუფლების მომხრეა. მისი აზრით, ქალაქის პატრიციატს საქალაქო თვითმმართველობის უფლება უნდა მიეცეს.

მიუხედავად იმისა, რომ მაკიაველი აიდეალებს რესპუბლიკას - იგი არ უარყოფს სახელმწიფოს მეორე ფორმას - მონარქიასაც. მისი აზრით, რესპუბლიკა ყველგან და ყოველთვის გამოსადეგი არ არის, ზოგჯერ მონარქია უმჯობესია. მაგალითად, მისი თანამედროვე იტალიის გასაერთიანებლად, მაკიაველის აზრით, უმჯობესი იყო მონარქია, რომლის სათავეშიც არჩეული მონარქი იქნებოდა. მაკიაველი ძლიერი სახელმწიფოს მოტრფიალეა. მისი აზრით, მონარქმა ძლიერი სახელმწიფოს შესაქმნელად ზოგჯერ არაკანონიერი საშუალებებიც კი უნდა გამოიყენოს. მაკიაველი რეკომენდაციას აძლევს მთავარს, იყოს ულმობელი და მკაცრი, რათა მის ქვეშევრდომებს ეშინოდეთ მისი. მთავარი ანგარიშს არ უნდა უწევდეს თავის დაპირებებს, იგი უნდა იყოს ლომზე უფრო მამაცი და მელაზე უფრო ეშმაკი.

მაკიაველი, როგორც ბურჟუაზიის იდეოლოგი, კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობას ქადაგებს, ამ შემთხვევაში იგი სხვისი ქონების მიტაცებას გულისხმობს და დასძენს, რომ შვილები მამის სიკვდილს უფრო ადრე დაივიწყებენ, ვიდრე მემკვიდრეობის დაკარგვას. მაკიაველი რჩევას აძლევს მთავარს, რათა იზრუნოს ძლიერებაზე. მისი აზრით, თუ ძლიერია ადამიანი მეგობრებიც ყოველთვის ეყოლება, სუსტი და უძლური არავის სჭირდება. მაკიაველი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კანონებს. ამასთან, მიუთითებდა, რომ თუ არ არსებობს ძლიერი სახელმწიფო, არ შეიძლება არსებობდეს კარგი კანონებიც.

ნიკოლო მაკიაველი

მთავარი

იტალიურიდან თარგმნა,
წინასიტყვაობა და კომენტარები
დაურთო ბაჩანა ბრეგვაძემ

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი — 1984

უდიდებულესობა თავისი სიმაღლის მწვერვალიდან ერთ-ხელ მაინც გადმოავლებს თვალს ამ დაბლობებს, დარწ-მუნდება, რაოდენ დაუმსახურებლად ვითმენ ბედისწე-რის სისასტიკესა და დაუსრულებელ უკუღმართობას.

თავი I

რამდენნაირნი არიან სამთავროები და რა გზით შეიძლება მათი დაპყრობა

ყველა სახელმწიფო, ყოველგვარი მმართველობა, რომ-ლებსაც ჰქონდათ და აქვთ ადამიანებზე მბრძანებლობის უფლება, ან რესპუბლიკაა, ანდა სამთავრო. ასე იყო და ასეა ახლაც. სამთავროები ან მემკვიდრეობითნი არიან, რომელთაც დიდი ხნის მანძილზე მართავს მთავართა ერთი საგვარეულო, ანდა — ახალნი. ეს უკანასკნელნი ან პირწმინდად ისეთნი არიან, როგორიც იყო მილანი ფრან-ჩესკო სფორცასათვის[1], ანდა მათი დამპყრობი მთავრის სამემკვიდრეო სამფლობელოსათვის შეერთებულნი, რო-გორც ნეაპოლის სამთავრო ესპანეთის მეფისათვის[2]. ამ-ნაირად შემომტკიცებული სამთავროები, ჩვეულებრივ, ან მთავარს ემორჩილებიან, ან თავისუფალნი არიან; ხო-ლო მათ, ბედისწერისა თუ სიმამაცის წყალობით, სხვისი ან საკუთარი იარაღით იგდებენ ხელთ.

თავი II

მემკვიდრეობითი სამთავროებისათვის

რესპუბლიკებზე აღარაფერს ვიტყვი, ვინაიდან სხვა ადგილას დაწვრილებით ვილაპარაკე მათზე[1]. მივუბრუნდები მხოლოდ და მხოლოდ სამთავროებს და, ზემოთ მონიშნულ საფუძველზე დაყრდნობით, შევეცდები დავასაბუთო, როგორ შეიძლება მათი მართვა და შენარჩუნება.

მაშ, ასე, მე ვამტკიცებ, რომ მემკვიდრეობით მთავარს, ვისი ქვეშევრდომნიც დიდი ხანია მორჩილებენ მის საგვარეულოს, გაცილებით უფრო უადვილდება ძალაუფლების შენარჩუნება, ვიდრე ახალ მბრძანებელს, ვინაიდან საამისოდ მთავრისათვის საკმარისია არ დაარღვიოს წინაპართა მიერ დაფუძნებული წესრიგი და უნარიანად გამოიყენოს ყველა ხელსაყრელი ვითარება; ასე რომ, თვით ის მთავარიც კი, რომელიც მაინცდამაინც დიდი ჭკუითა და გამჭრიახობით არ გამოირჩევა, ყოველთვის შეინარჩუნებს ძალაუფლებას, თუკი რაღაც უჩვეულო და საგანგებო ძალადობის შედეგად არ დაკარგა იგი; მაგრამ კიდევაც რომ დაკარგოს, კვლავ დაიბრუნებს მას, როგორც კი მოძალადეს რაიმე უბედურება დაატყდება თავზე. ამის ნიმუშად იტალიაში ჩვენ გვეგულება ფერარის დუკა, რომელმაც მხოლოდ და მხოლოდ იმის წყალობით მოიგერია ვენეციელთა შეტევები 84 წელს და პაპ იულიუს II-ისა 10 წელს, რომ ოდითგანვე გაბატონებულ საგვარეულოს ეკუთვნოდა[2]. ვინაიდან მემკვიდრეობითი მთავრის დასამხობად გაცილებით ნაკლები მიზეზი არსებობს და ნაკლები აუცილებლობა, ამიტომაა, რომ ის

უფრო მეტად უყვარს ხალხს. და თუ რაღაც უჩვეულო ბიწიერება მის მიმართ საყოველთაო სიძულვილის წყაროდ არ იქცა, საფუძველს მოკლებული არ იქნება ვივარაუდოთ, რომ ქვეშევრდომთათვის დიახაც სასურველი იქნება იგი; ხოლო მისი საგვარეულოს სიძველე და უწყვეტობა თავისთავად გააქარწყლებენ ყოველგვარი სიახლის მიზეზს და ხსოვნას, ვინაიდან ერთი ცვლილება ყოველთვის გზას უხსნის მეორეს.

თავი III

შერეული სამთავროებისათვის

ახალ მთავარს ძალიან უჭირს ძალაუფლების შენარჩუნება. თვით მემკვიდრეობითი მთავარიც კი, რომელმაც ახალი სამფლობელო შემოიმტკიცა (ასე რომ, მის სამთავროს შეიძლება შერეული ეწოდოს), გაჭირვებით ინარჩუნებს ძალაუფლებას, იმ ბუნებრივი მიზეზის გამო, რასაც გადატრიალებანი იწვევენ ახალ სამთავროებში: ხალხს ჰგონია, რომ ახალი მთავარი უკეთესი იქნება ძველზე და ამიტომ, დროს იხელთებს თუ არა, უჯანყდება ამ უკანასკნელს; მაგრამ მალე რწმუნდება, რომ მოლოდინი გაუცრუვდა, ვინაიდან ახალი მთავარი ყოველთვის უარესია ძველზე, რაც აგრეთვე ბუნებრივია და ჩვეულებრივი, ვინაიდან დამპყრობელი გამუდმებით ავიწროებს ახალ ქვეშევრდომთ არა მარტო დაბანაკებულ მოლაშქრეთა მეშვეობით, არამედ ძალადობის ურიცხვი სხვა საშუალებებითაც, რასაც გარდუვალად იწვევს ყო-

ველი ახალი სამფლობელოს შემომტკიცება. ასე რომ, მთავარი იძულებულია გადაიმტეროს ყველა, ვინც შეურაცხყო ამ ახალი სამთავროს დაპყრობისას; ხოლო, ამასთან, არც იმათი მეგობრობის შენარჩუნება ძალუძს, ვინც ხელი შეუწყო მის გამარჯვებას, ვინაიდან ვერასდიდებით ვერ დააკმაყოფილებს მათ ისე სრულად, როგორც ისინი ეარაუდობდნენ, და ვერც გადამჭრელ ზომებს მიმართავს მათ წინააღმდეგ, რაკიღა დავალებულია ამ ხალხისაგან. რაგინდ ძლიერიც უნდა იყოს მთავრის ლაშქარი, მაინც ვერ შესძლებს ამა თუ იმ ქვეყანაში შეღწევას ადგილობრივი მცხოვრებლების დაუხმარებლად. აი, რატომაა, რომ საფრანგეთის მეფემ ლუი XII ესოდენ სწრაფად დაიმორჩილა მილანი და ასევე სწრაფად დაჰკარგა იგი. პირველად რომ წაერთმიათ მილანი მისთვის, ლოდოვიკოს საკუთარი ძალებიც საკმარისი აღმოჩნდა, ვინაიდან იმავე ხალხმა, რომელმაც კარი გაუღო მეფეს, — რაკიღა თავი მოტყუებულად იგრძნო და ვერ ეღირსა იმ სიკეთეს, რისი იმედიც ჰქონდა, — ვეღარ შესძლო ახალი მთავრის ძალმომრეობის ატანა. მაგრამ ისიც აშკარაა, რომ თუ შესაძლო გახდა ამბოხებული ქვეყნების ხელმეორედ დამორჩილება, ისინი აგრე ადვილად ვეღარ დაიძვრენენ თავს; ვინაიდან მბრძანებელი, რომელსაც ამბოხება გაკეთილად გამოადგება, უფრო გადამჭრელ ზომებს მიმართავს თავისი მდგომარეობის განსამტკიცებლად: არ მოერიდება არც ურჩთა დასჯას, არც ეჭვმიტანილთა მხილებას და წინდახედულად გაამაგრებს ყველა სუსტ ადგილს. ამრიგად, თუკი საიმისოდ, რომ საფრანგეთისათვის პირველად წაერთმიათ მილანი, საკმარისი აღმოჩნდა დუკა ლოდოვიკოს ერთი გაბრძოლება საზღვარზე, სა-

მაგიეროდ, მეორედ წასართმევად საჭირო შეიქმნა მთელი ქვეყანა დარაზმულიყო მის წინააღმდეგ, ხოლო მისი ლაშქარი გაფანტული და განდევნილი ყოფილიყო იტალიიდან. ამის მიზეზი ზემოთ უკვე მოვიხსენიე[1].

მაგრამ საფრანგეთმა ერთჯერაც და მეორეჯერაც დაჰკარგა მილანი. პირველი წარუმატებლობის ზოგადი მიზეზები უკვე მოგახსენეთ; ახლა კი ისლა დაგვრჩენია, განვიხილოთ მეორე მარცხის მიზეზები და გიჩვენოთ საშუალებები, რომლებიც ხელთ ჰქონდა საფრანგეთის მეფეს და მის ადგილას შეეძლო უკეთ გამოეყენებინა სხვას, რათა უფრო მტკიცედ დამკვიდრებულიყო დაპყრობილ ქვეყანაში, ვიდრე ეს მოახერხა მეფემ. უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამთავროები, რომლებიც დაპყრობის შედეგად უერთდებიან მათი დამპყრობი მთავრის სამფლობელოს, ან იმავე სამფლობელოს ფარგლებში მდებარეობენ და იმავე ენაზე ლაპარაკობენ, ან კიდევ — მის ფარგლებს გარეთ. პირველ შემთხვევაში მათი შენარჩუნება ძალზე ადვილია, მით უმეტეს, თუკი ისინი ნაჩვევნი არ არიან თავისუფლებას; ამიტომ, თუ გსურს უზრუნველად ფლობდე მათ, საკმარისია მუსრი გაავლო იქაურ მთავართა საგვარეულოს. რაც შეეხება დანარჩენს, რაკიღა ხალხი დაინახავს, რომ უწინდელი წესრიგი უცვლელი დარჩა, ხოლო ჩვეულებები არაფრით არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, — დიახ, ეს ხალხი თვინიერი და მორჩილი იქნება, როგორც, მაგალითად, ბურგუნდია, ბრეტანია, გასკონია და ნორმანდია[2], რომლებიც ამდენი ხნის მანძილზე განუყოფელნი არიან საფრანგეთისგან. და თუმცა ისინი ენობრივად, ცოტა არ იყოს, განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, მაგრამ ჩვეულებათა მსგავსების გამო კარ-

ად ეგუებიან ერთმანეთს. თუკი ამნაირი სამფლობელოების ხელში ჩამგდებს მათი შენარჩუნება სურს, მას ორი რამ უნდა ახსოვდეს: ჯერ ერთი, ის, რომ მუსრი გაავლოს უწინდელი მთავრის საგვარეულოს, და მეორეც, ის, რომ არ შეცვალოს არც მათი კანონები და არც ხარკის აკრეფის წესი, რათა, ამრიგად, ახალი სამფლობელო განუყოფელ მთლიანობად შეერწყას ძველს.

მაგრამ როდესაც სამფლობელოებს ენით, ჩვეულებებითა და წეს-წყობილებით განსხვავებულ ქვეყნებში იგდებენ ხელთ, აქ თავს იჩენენ სიძნელენი, და მათ შესანარჩუნებლად ბედის კეთილმოწყალება და დიდი მოქნილობაა საჭირო. უკეთესი და უქმედითესი საშუალება იქნებოდა ამ სამფლობელოებში თვითონ მათი დამპყრობის გადასახლება. ეს უფრო მტკიცეს გახდიდა და გაახანგრძლივებდა მის მფლობელობას. ასე მოიქცა თურქეთის სულთანი საბერძნეთის მიმართ: ყოველგვარი ღონისძიების მიუხედავად, ის ვერასდიდებით ვერ შესძლებდა ამ ქვეყნის შენარჩუნებას, საცხოვრებლად რომ არ გადასახლებულიყო იქ. ვინაიდან, როდესაც დაპყრობილ ქვეყანაში ცხოვრობ, ჩანასახშივე ამჩნევ მღელვარებას და შეგიძლია სასწრაფოდ ჩაახშო იგი; შორს მყოფი კი მხოლოდ მაშინ თუ შეიტყობ მღელვარების ამბავს, როცა ის უკვე მთელს ქვეყანას მოედო და ველარაფრით ველარ უშველი. ეგეც არ იყოს, ქვეყანა ვერ ითმენს გაპარტახებას მთავრის მოხელეთაგან. ქვეშევრდომნი კმაყოფილნი არიან იმით, რომ ყოველთვის შეუძლიათ უშუალოდ მიმართონ მთავარს; ამიტომ, თუკი მორჩილებას არჩევენ, მისი სიყვარულის უფრო მეტი საბაბი აქვთ, თუ არა და — იმისა, რომ ეშინოდეთ მისი. რაც შეეხება

უცხოელებს, რომლებიც ამ ქვეყანაზე თავდასხმას აპირებენ, მთავრის იქ ყოფნა, ცოტა არ იყოს, აკრთობთ და ხელ-ფეხს უბოჭავთ. ასე რომ მთავარი, რომელიც დაპყრობილ ქვეყანაში ცხოვრობს, იშვიათად თუ დაჰკარგავს მას.

მეორე ქმედითი საშუალებაა ორ-სამ ადგილას კოლონიების დაარსება, რომლებიც, გარკვეული აზრით, ამ ქვეყნის დამცველთა როლს შეასრულებენ. ამიტომ აუცილებელია ან ასე მოიქცე, ანდა დაპყრობილ ქვეყანაში ცხენოსანთა თუ ქვეითთა მრავალრიცხოვანი რაზმები იყოლიო. კოლონიები არც ისე ძვირი უჯდება მთავარს, და თითქმის სულ მუქთად ან ჩალის ფასად აარსებს და ინახავს მათ. ამასთან, იგი მტრად მოიკიდებს მხოლოდ იმ ხალხს, ვისაც სახნავ-სათესსა თუ საცხოვრებლებს ართმევს, რათა ახალ მოსახლეებს უბოძოს ისინი. მაგრამ მისი მტრები მთელი მოსახლეობის მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილს შეადგენენ და, ეგეც არ იყოს, დაქსაქსულნი და გაღატაკებულნი ვერაფერს დააკლებენ მას. რაც შეეხება დანარჩენ მცხოვრებთ, რაკიღა, ერთის მხრივ, არაფერი დაუშავდებათ, უმალვე დაცხრებიან, ხოლო მეორეს მხრივ, დაშინებულნი, ვაითუ გაღატაკებულთა დღეში ჩავცვივდეთო, ვერ გაბედავენ ურჩობას. ერთის სიტყვით, ეს კოლონიები დიდ დანახარჯებს არ მოითხოვენ, უფრო მეტი ერთგულებით გამოირჩევიან და ნაკლებად აშფოთებენ მოსახლეობას. აღშფოთებულნი და მტრულად განწყობილნი კი, როგორც მოგახსენეთ, ვერას დააკლებენ მთავარს.

ამასთან დაკავშირებით, უნდა შევნიშნოთ, რომ ადამიანები ან ალერსით უნდა მოინადირო, ანდა სულაც თა-

ვიდან მოიშორო ისინი; რადგან თუ ხალხი შურს იძიებს მცირეოდენი წყენის გამო, სამაგიეროდ, მძიმე შეურაცხყოფისათვის სანაგიეროს გადახდის თავი არა აქვს; მაშასადამე, კაცისთვის მიყენებული შეურაცხყოფა იმნაირი უნდა იყოს, რომ შურისგების არ გეშინოდეს. მაგრამ თუ კოლონიების ნაცვლად ლაშქრის შენახვას დააპირებს, ეს უფრო ძვირი დაუჯდება მთავარს და იძულებული იქნება დაცვას გადააგოს დაპყრობილი ქვეყნიდან მიღებული მთელი შემოსავალი, ასე რომ, მონაპოვარი დანაკარგად გადაექცევა და, ეგეც არ იყოს, ყველაზე მეტად სწორედ ეს აშფოთებს ხალხს: ლაშქრის ბანაკად დგომა თუ გადაადგილება გულისწყრომას იწვევს მთელს ქვეყანაში; ამნაირი მდგომარეობის სიმძაფრე მტკივნეულად განიცდება მთელი მოსახლეობის მიერ, და თვითეული მცხოვრები მტრად ექცევა მთავარს; თანაც, ეს ისეთი მტრები არიან, რომლებსაც შეუძლიათ ბევრი რამ გავნონ, ვინაიდან, თავიანთი დათრგუნვილობის მიუხედავად, მაინც საკუთარ ჭერქვეშ რჩებიან. ასე რომ, რა თვალსაზრისითაც უნდა მიუდგე, ამნაირი დაცვა იმდენადვე უსარგებლოა, რამდენადაც სასარგებლოა დაცვა კოლონიების დაარსების საშუალებით.

გარდა ამისა, ვინც ზნე-ჩვეულებებით განსხვავებულ ქვეყანაში ცხოვრობს, ნაკლებად ძლიერი მეზობლების თავკაცად და მფარველად უნდა იქცეს, ყოველნაირად ეცადოს უფრო ძლიერთა დასუსტებას და ფხიზლად ეჭიროს თვალი, რათა ქვეყანაში მასზე არანაკლებ ძლევამოსილი მბრძანებელი არ შემოიჭრას. ვინაიდან ყოველთვის მოსალოდნელია, რომ უკმაყოფილო მცხოვრებნი (შიშისა თუ მეტისმეტი პატივმოყვარეობის გამო) უც-

დევნებთ ჩემს მიერ ზემოთ ჩამოთვლილ პირთა მცდელობას და, ამრიგად, ვნახავთ, როგორ წყვეტდა ამ საკითხს ფილიპე, ალექსანდრე დიდის მამა, ისევე როგორც ბევრი რესპუბლიკა თუ მთავარი: მათი ღონისძიებები ჩემთვის მთლიანად მისაღებია.

თავი XIV

რა უნდა ახსოვდეს მთავარს სამხედრო საქმესთან დაკავშირებით

ამრიგად, მთავარს არ უნდა ჰქონდეს სხვა მიზანი, სხვა საზრუნავი და არც სხვა ხელობა, გარდა ომისა, ვინაიდან მბრძანებელს მხოლოდ სამხედრო ხელოვნება შეშვენის, რადგანაც ამ ხელოვნების ძალა ისე დიდია, რომ არა მარტო ძალაუფლებას უნარჩუნებს მას, ვინც მთავრად შობილა, არამედ კერძო პირსაც აღაზევებს ხოლმე მთავრის სიმაღლემდე. და პირიქით, იმასაც ვხედავთ, რომ როდესაც მთავრები განცხრომაზე უფრო მეტს ფიქრობდნენ, ვიდრე ომსა თუ ბრძოლაზე, ჩვეულებრივ, კარგავდნენ თავიანთ საბრძანებელს. ამ ხელოვნების უგულებელყოფა სამთავროს დაკარგვის უპირველეს მიზეზად გვევლინება, ხოლო მისი ზედმიწევნით ფლობა — სამთავროს დაუფლების საშუალებად. ფრანჩესკო სფორცა კერძო პირი იყო, მაგრამ სამხედრო ხელოვნების წყალობით მილანის დუკა გახდა, მისი ვაჟები კი, რომლებიც თავს არიდებდნენ ჭაპანწყვეტასა და ბრძოლების ორომტრიალს, დაემშვიდობნენ დუკობას და კვლავ კერძო პირებად იქცნენ[1]. უიარაღობა და უმწეობა,

გარდა იმისა, რომ ათასი სხვა უბედურების სათავეა, მთავარს ქვეყნის სასაცილოდაც აქცევს, ხოლო ესაა სირცხვილი, რომელსაც მბრძანებელი, როგორც ამას ქვემოთ მოგახსენებთ, ყველაზე მეტად უნდა უფრთხოდეს. არ არსებობს არავითარი მსგავსება შეიარაღებულსა და უიარაღოს შორის, და აშკარად არაბუნებრივი იქნებოდა, შეიარაღებული რომ ნებაყოფლობით მორჩილებდეს უიარაღოს, ხოლო უიარაღო უშიშრად გრძნობდეს თავს შეიარაღებულ მსახურთა შორის. რადგან იქ, სადაც ერთი მხარე ზიზღითაა აღსილი, ხოლო მეორე — იჭვით, შეუძლებელია ნაყოფიერი თანამშრომლობა. ამიტომ მთავარს, რომელსაც სამხედრო საქმის არა გაეგება რა, როგორც მოგახსენეთ, თავს ატყდება ათასგვარი უბედურება, რასაც ზედ ერთვის მისივე ჯარისკაცების ზიზღი, რის გამოც მთავარს აღარ შეუძლია მათზე დაყრდნობა. აი, რატომაა, რომ მთავარი არასოდეს არ უნდა ივიწყებდეს სამხედრო საქმეში თვითწვრთნას, რასაც მშვიდობიანობისას უფრო მეტ დროს უნდა უთმობდეს, ვიდრე ომის ჟამს; ამის მიღწევა კი ორი გზით შეიძლება: საქმით და აზრით. რაც შეეხება საქმეს, გარდა იმისა, რომ გამუდმებით უნდა წვრთნიდეს და საომარი წესრიგით აწყობდეს თავის ლაშქარს, ხშირად უნდა ნადირობდეს და ამის წყალობით იკაჟებდეს სხეულს და იმდიდრებდეს ადგილმდებარეობის ცოდნას: ახსოვდეს, სად აზიდულან მთები, სად მთავრდებიან ხეობები, სად გაშლილან ველ-მინდვრები, სად მიიკლაკნებიან მდინარეები და სად გაწოლილან ჭაობები. ყოველივე ამას დიდი გულისყურით უნდა ეკიდებოდეს.

ამნაირი ცოდნა ორმხრივაა სასარგებლო. ჯერ-ერთი,

მთავარი უკეთ ეცნობა თავის სამფლობელოს, რაც აშკარად უადვილებს მის დაცვას, და ეგეც არ იყოს, ამა თუ იმ ადგილმდებარეობის ცოდნის წყალობით უკეთ გაერკვევა უცნობ გარემოში, რომლის შესწავლაც შეიძლება აუცილებელი აღმოჩნდეს მისთვის. ვინაიდან ბორცვები, ხეობები, დაბლობები, მდინარეები და ჭაობები, რომლებიც, ვთქვათ, ტოსკანაში მდებარეობენ, ასე თუ ისე, სხვა კუთხის ბორცვებს, ხეობებს, დაბლობებს და სხვა მისთანათ ჰგვანან; ასე რომ, ერთი რომელიმე კუთხის ცოდნა დანარჩენთა შესწავლასაც გაგიადვილებს. ამიტომ მთავარი, რომელსაც ამნაირი გამოცდილება არ გააჩნია, მოკლებულია უპირველეს თვისებას, რაც აუცილებლად უნდა ახასიათებდეს მხედართმთავარს, და რისი წყალობითაც ის თითქოს გუმანით გრძნობს, სად მიეჭრას მტერს, სად დაბანაკდეს, საითკენ დასძრას ლაშქარი და როგორ შემოარტყას ალყა ქალაქს, ისე, რომ გამარჯვების სასწორი თავისკენ გადმოხაროს.

ფილოპომენეს[2], აქაველთა მთავარს, ქება-დიდებას ესხამენ მწერლები და ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ მშვიდობიანობის დროს ის მხოლოდ ომზე ფიქრობდა, და როცა მეგობრებთან ერთად სეირნობდა ხოლმე, დროდადრო ჩერდებოდა და ასე ესაუბრებოდა მათ: მტერი რომ იმ ბორცვზე იყოს გამაგრებული, ხოლო ჩვენ, ლაშქრითურთ, აქ ვიდგეთ, ვის მხარეს იქნებოდა უპირატესობა? როგორ უნდა შეგვეტია მათთვის ისე, რომ ჩვენი რიგები არ აგვერია? როგორ უნდა მოვქცეულიყავით, უკან დახევა რომ დაგვეპირებინა? ანდა თუ მტერი უკუიქცეოდა, როგორ უნდა დავდევნებოდით მას? და ასე, სეირნობისას, განსახილველად სთავაზობდა მათ ყველა-

ფერს, რაც შეიძლებოდა ბრძოლის ველზე შემთხვეოდა ლაშქარს, ისმენდა მათ აზრს, გამოსთქვამდა თავისას, რასაც სათანადო საბუთებით ამაგრებდა, და როცა უშუალოდ წინ უძღოდა ჯარს, ამ მუდმივი თვითწვრთნის წყალობით, ყველაზე მძიმე მდგომარეობიდანაც კი პოულობდა გამოსავალს.

ხოლო რაც შეეხება გონებრივ წვრთნას, მთავარი ხშირად უნდა კითხულობდეს ისტორიას, და განსაკუთრებულ ყურადღებას უნდა აქცევდეს დიდი ადამიანების მოქმედებას, უნდა სწავლობდეს მათ საომარ ხელოვნებას და იხილავდეს მათი გამარჯვებისა თუ დაღუპვის მიზეზებს, რათა ბაძავდეს მათ წარმატებას და თავიდან იცილებდეს მათსავე მარცხს. უწინარეს ყოვლისა კი ისევე უნდა იქცეოდეს, როგორც ძველად იქცეოდნენ სახელგანთქმული ადამიანები, რომლებიც თითქოს ისისხლხორცებდნენ ყველაფერს, რაც მათზე უწინ ქებისა და დიდების ღირსი იყო, და ყოველთვის თვალწინ ედგათ მათი სათაყვანებელი გმირების ღვაწლი: ასე, როგორც ამბობენ, ალექსანდრე დიდი ბაძავდა აქილევსს, ცეზარი — ალექსანდრეს, სციპიონი — კიროსს[3]. და ყველა, ვინც წაიკითხავს კიროსის ცხოვრებას, დაწერილს ქსენოფონტეს მიერ, ხოლო შემდეგ თვალს გააყოლებს სციპიონის ცხოვრებას, ხელად შენიშნავს, რაოდენ შეუწყო ხელი ამ მიბაძვამ მის განდიდებას, ხოლო რაც შეეხება უბიწოებას, კეთილშობილურნეობას, ადამიანურობასა და გულუხვობას, — რარიგ ესადაგებოდა სციპიონი ყოველივე იმას, რაც კიროსისათვის დაუწერია ქსენოფონტეს[4]. აი, როგორ უნდა იქცეოდეს ბრძენი მთავარი, რომელსაც თვით მშვიდობიანობის დროსაც

არ უნდა ჰქონდეს მოსვენება, არამედ რუდუნებით უნდა აგროვებდეს საუნჯეს, რათა მისი წყალობით, ქედი არ მოიხაროს უბედობაში, და თუ ბედი უმუხთლებს, მზად იყოს, რათა წარბშეუხრელად შეეგებოს მის სისასტიკეს.

თავი XV

იმ თვისებებისათვის, რომელთა გამოც ადიდებენ ან გმობენ ადამიანებს და, განსაკუთრებით, მთავრებს

ახლა კი ისღა დაგვრჩენია, განვიხილოთ, თუ როგორ უნდა იქცეოდეს მთავარი თავისი ქვეშევრდომებისა და მეგობრების მიმართ. და რაკი ვიცი, რომ ჩემამდეც ბევრს უწერია ამ საკითხზე, ვშიშობ, თავხედობაში არ ჩამომართვან, თუკი თვითონაც დავაპირებ დავწერო რამე, მით უმეტეს, რომ ყველაზე მკვეთრად სწორედ ამ საკითხის განხილვისას ვემიჯნები სხვების თვალსაზრისს. მაგრამ რაკი ჩემი განზრახვა გახლდათ, რაღაც სასარგებლო მიმეცა მისთვის, ვინც ისურვებდა ჩასწვდომოდა ზემოაღნიშნული საკითხის არსს, ამიტომ უფრო მართებულად მივიჩნიე წარმომეჩინა საგნის ნამდვილი ბუნება და არა ის მოჩვენებითი გარსი, რომლითაც მას მოსავენ სხვები. ბევრს შეუქმნია, თავისი წარმოსახვით, რესპუბლიკები თუ სამთავროები, რომლებიც არავის უხილავს და არც ის სმენია, რომ ისინი მართლაც არსებობენ სინამდვილეში. მაგრამ ერთია, როგორ ცხოვრობენ და მეორე ის, თუ როგორ უნდა ცხოვრობდნენ კაცნი, და

მათ შორის იმხელა სხვაობაა, რომ ვინც იმის გულისათვის, რაც უნდა მომხდარიყო, ივიწყებს იმას, რაც ახლა ხდება, — უმალ თავის დამხობას უწყობს ხელს, ვიდრე თავისსავე დღეგრძელობას. ამიტომ მთავარს, რომელსაც ძალაუფლების შენარჩუნება სურს, უთუოდ უნდა ჰქონდეს იმისი უნარი, რომ დროდადრო ივიწყებდეს სიკეთეს და, გარემოებებისდა მიხედვით, იყენებდეს ან არ იყენებდეს ამ უნარს.

ამრიგად, თუ დუმილით ავუვლი გვერდს არარსებულ მთავართა საკითხს და განვიხილავ მხოლოდ იმას, რაც შეეხება ნამდვილად არსებულთ, ვიტყვი, რომ ყველა ადამიანს, როცა მათზე ლაპარაკობენ, და, მით უმეტეს მთავრებს, რაკიღა ისინი ყველაზე მაღლა დგანან, ჩვეულებისამებრ, მიაწერენ ერთ იმ თვისებათაგანს, რომელთა გამოც მათ ადიდებენ ან გმობენ: სახელდობრ, ერთს გულუხვად თვლიან, მეორეს ძუნწად (misero) (მე ვსარგებლობ ამ ტოსკანური სიტყვით, ვინაიდან იტალიურ ენაში სიტყვა avaro — წუწკი — იმასაც ნიშნავს, ვინც ძარცვა-გლეჯაზედაც არ იტყვის უარს, მაშინ როდესაც misero-ს ჩვენ ვუწოდებთ ქვაწვიასა და კრიჟანგს), ერთს მფლანგველად მიიჩნევენ, მეორეს მტაცებლად, ერთს გულქვად, მეორეს გულმოწყალედ; ერთს ორგულად, მეორეს ერთგულად; ერთს ქალაჩუნად და სულმოკლედ, მეორეს მამაცად და დიდსულოვნად; ერთს კაცთმოყვარედ, მეორეს კაცთმოძულედ; ერთს ბიწიერად, მეორეს უბიწოდ; ერთს გულმართლად, მეორეს მზაკვრად; ერთს კერპად, მეორეს თვინიერად, ერთს დარბაისლად, მეორეს თავქარიანად; ერთს მორწმუნედ, მეორეს ურწმუნოდ, და ასე შემდეგ. ვიცი, ყველა დამეთანხმება, რა

დიდებული იქნებოდა, მართლაც რომ მოიძებნებოდეს ყველა იმ თვისებით შემკული „თავარი“, რომლებსაც ქების ღირსად თვლიან, მაგრამ რაკი თვით ჩვენი არსებობის წესი შეუძლებელს ხდის იმას, რომ კაცი უკლებლივ ფლობდეს ყველა ამ ღირსებას და არასდროს არ ბღალავდეს მათ, ამიტომ მთავარი იმდენად კეთილგონიერი კი უნდა იყოს, რომ თავიდან იცილებდეს მთელს იმ ბიწიერებას, რასაც შეუძლია ძალუფლება დააკარგვინოს, და, შეძლებისდაგვარად, ირიდებდეს ყველა იმ ბიწსაც, რომლებიც ნაკლებ საშიშნი არიან ამ თვალსაზრისით. მაგრამ თუ ეს შეუძლებელია, მთავარს დიახაც აქვს იმის უფლება, რომ დიდად არ შეიწუხოს თავი. მას ისიც შეუძლია, არაფრად თვლიდეს გმობას ყველა იმ ბიწის გამო, რომელთა გარეშეც ძალზე გაუჭირდებოდა სამთავროს შენარჩუნება. რადგან, თუ კარგად ავწონ-დავწონით ყველაფერს, დავრწმუნდებით, რომ არის ზოგი რამ, რაც ერთის შეხედვით შეიძლება სიქველედ მოგვეჩვენოს, მაგრამ გარდუვალ დაღუპვას უქადის მთავარს, რომელიც მიზნად დაისახავს ბოლომდე უერთგულოს მას, და ზოგიც ისეთი რამ, რაც შეიძლება ბიწი გვეგონოს, მაგრამ სიმშვიდეს და კეთილდღეობას კი სთავაზობს მთავარს, რომელიც არ უფრთხის მას.

თავი XVI

სიუხვისა და სიძუნწისათვის

ამრიგად, თუ ზემოჩამოთვლილი თვისებების პირველი წყვილით დავიწყებთ, მე ვიტყვი, რომ დიდი საქმეა გულუხვის სახელი გქონდეს მოხვეჭილი, მაგრამ თუ

საკუთარი სიმდიდრის ფლანგვაა საზიანო). არაფერს არ შეუძლია თავისი თავი გალიოს ისე, როგორც სიუხვეს: რაც უფრო გულუხვი ხარ, მით უფრო ნაკლები შესაძლებლობა გრჩება მომავალშიც გულუხვობის გამოჩენისა: გაღატაკდები და ზიზღის ღირსი გახდები, ამ სირცხვილის თავიდან ასაცილებლად კი მტაცებლობას უნდა მიჰყო ხელი და ყველასათვის საძულველი შეიქნე. ხოლო მთავარი იშვიათად უნდა უფრთხოდეს რაიმეს უფრო მეტად, ვიდრე სიძულვილსა და ზიზღს, გულუხვობა კი ერთსაც დაგატეხს თავზე და მეორესაც. ამიტომ უფრო გონივრულია, შეურიგდე ძუნწის სახელს, რომელიც იწვევს სირცხვილს სიძულვილის გარეშე, ვიდრე მიელტვოდე გულუხვის სახელს და, ძალაუნებურად, მტაცებლად იქცე, რაც თავს დაგატეხს სირცხვილსაც და სიძულვილსაც.

თავი XVII

სისასტიკის, გულმოწყალეობისა და კიდევ იმისათვის, თუ რა სჯობია — უყვარდეთ თუ ეშინოდეთ შენი?

ახლა, თუ სხვა ზემოჩამოთვლილ თვისებებზე გადავალთ, მე ვიტყვი, რომ ყოველი მთავარი უნდა ცდილობდეს გულმოწყალე კაცის სახელი მოიხვეჭოს და არა სასტიკის. მაგრამ უთავოდ არ უნდა იყენებდეს გულმოწყალებას. ჩეზარე ბორჯას სასტიკ კაცად თვლიდნენ, მაგრამ სწორედ ამ თავისი სისასტიკის წყალობით დაამყარა წესრიგი რომანიაში, გააერთიანა, დაა-

შოშმინა და შემოირიგა იგი. თუ კარგად ავწონ-დავწონ-ით ყოველივე ამას, იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ ის უფრო გულმოწყალე იყო, ვიდრე ფლორენციელი ხალ-ხი, რომელსაც სურდა სასტიკის სახელი აეცილებინა თავიდან და პისტოიის დაქცევას კი შეუწყო ხელი[1]. ამი-ტომ მთავარი არაფრად უნდა აგდებდეს გმობას სისას-ტიკის გამო, თუკი ამის წყალობით ახერხებს იმას, რომ განხეთქილებისა და განდგომის. საშუალება მოუსპოს თავის ქვეშევრდომთ. რადგანაც ის, ვისთვისაც ურჩთა დასჯის რამდენიმე მაგალითიც საკმარისია, გაცილებით უფრო გულმოწყალე იქნება იმაზე, ვინც თავისი მე-ტისმეტი გულმოწყალების შედეგად ხელს უწყობს ქვეყ-ნის არევ-დარევას, რაც დასაბამს აძლევს ხოცვა-ჟლე-ტას და ძარცვა-გლეჯას, ეს კი მთელი მოსახლეობის ნამ-დვილი უბედურება გახლავთ, მაშინ როდესაც მთავრის მსჯავრი მხოლოდ ზოგიერთ კერძო პირს თუ იწირავს მსხვერპლად. მთავართა შორის ყველაზე ძნელად მხო-ლოდ ახალი მთავარი თუ დააღწევს თავს სასტიკი კაცის სახელს, ვინაიდან ყოველი ახალი სახელმწიფო ათას-ნაირი ხიფათითაა სავსე. ამიტომაც ვერგილიუსის დი-დონა მხოლოდ იმით ამართლებს თავისი ძალაუფლების სისასტიკეს, რომ მისი სამეფო ახალია:

Res dura, et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late fines custode tueri[2].

მაგრამ მთავარი მალემრწმენი არ უნდა იყოს, დინ-ჯად უნდა არჩევდეს საქმეს და არ უნდა ესწრაფვოდეს იმას, რომ ქვეშევრდომთა საფრთხობელად იქცეს; კე-თილგონიერებითა და ადამიანურობით უნდა ზომავდეს თვითეულ ნაბიჯს, რათა ქვეშევრდომთადმი ზედმეტმა

ნდობამ სიფრთხილე არ დაავიწყოს, ხოლო მეტისმეტი უნდობლობის შედეგად აუტანელი არ შეიქნეს მათთვის. აქ იბადება სადავო კითხვა: რა სჯობს, უყვარდეთ თუ ეშინოდეთ შენი? რაზედაც პასუხობენ, რომ სასურველია ერთიცა და მეორეც. მაგრამ რაკი ორივეს შეთავსება ძნელია, ამიტომ, თუკი იძულებული იქნები ერთ-ერთზე უარი თქვა, გაცილებით გიჯობს, შიშს უნერგავდე ხალხს და არა სიყვარულს. რადგანაც ადამიანებზე შეიძლება ზოგადად ითქვას, რომ ისინი უმადურნი არიან, მერყევნი, ორგულნი, ჯაბანნი, ხარბნი; ვიდრე მათი კეთილისმყოფელი ხარ, ისინიც შენნი არიან; აღგითქვამენ, რომ არაფერს დაიშურებენ შენთვის: არც სისხლს, არც ავლადიდებას, არც სიცოცხლეს, არც შვილებს, სანამდის, როგორც ზემოთ ითქვა, საფრთხე ჯერ კიდევ შორსაა, მაგრამ ხიფათის მოახლოებისთანავე ზურგს შეგაქცევენ. და ის მთავარი, ვინც მთლიანად მიენდობა მათ სიტყვას და ამიტომ სხვას არას იღონებს, განწირულია, ვინაიდან მეგობრობა, რომელსაც წყალობის ფასად იხვეჭ და არა სულიერი სიდიადისა და კეთილშობილების შედეგად, მართალია, დანახარჯს კი გინაზღაურებს, მაგრამ გასაჭირში იარაღად არ გამოგადგება. და ადამიანებიც უფრო თავხედურად იქცევიან მის მიმართ, ვინც სიყვარულს უნერგავს მათ, ვიდრე მის მიმართ, ვისაც უფრთხიან, ვინაიდან სიყვარული მხოლოდ მოვალეობის გრძნობაზეა დაფუძნებული, რომელიც, კაცთა სულმოკლეობის გამო, დაუყოვნებლივ ქარწყლდება, როგორც კი მას ანგარება დაუპირისპირდება, მაშინ როდესაც შიშს განაპირობებს ისევ შიში, სასჯელის შიში, რომელიც გამუდმებით ემუქრება ხალხს. და მაინც, მთა-

ვარი ისე უნდა ნერგავდეს შიშს, რომ, თუკი სიყვარულს ვერ მოიხვეჭს, სიძულვილი მაინც აიცილოს თავიდან, ვინაიდან ისიც დიდი საქმეა, რომ ხალხს ეშინოდეს შენი, მაგრამ არ სძულდე, რადგანაც ამ ორი გრძნობის შეთავსება დიახაც შესაძლოა; და მთავარიც ყოველთვის შესძლებს ამას, თუკი არ ხელყოფს ქვეშევრდომთა სიცოცხლეს და საკუთრებას. მაშინაც კი, როცა მთავარი ვინმეს სიკვდილით დასჯას აპირებს, მას შეუძლია სისრულეში მოიყვანოს თავისი განაჩენი, თუკი საამისოდ საკმარისი სამხილი მოეპოვება, მაგრამ თავი უნდა შეიკავოს სხვისი ქონების ხელყოფისაგან, ვინაიდან ადამიანები უფრო ადვილად ურიგდებიან მამის სიკვდილს, ვიდრე სამკვიდროს მოშლას. და მერე, ძარცვა-გლეჯის მიზეზი არ დაილევა, და ის, ვინც მტაცებლობით აპირებს ცხოვრებას, ყოველთვის გამოჩხრეკს სხვისი ქონების მიტაცების საბაბს, მაშინ როდესაც სიკვდილით დასჯის საბაბი გაცილებით ძვირი და იშვიათი გახლავთ.

მაგრამ როდესაც მთავარი წინ მიუძღვის მრავალრიცხოვან ლაშქარს, მაშინ მისთვის მართლაც აუცილებელია, რომ არად აგდებდეს სასტიკი კაცის სახელს, ვინადან ამ სახელის გარეშე ვერც თავისი ლაშქრის ერთსულოვნებას შეინარჩუნებს და ვერც ბრძოლისუნარიანობას. ჰანიბალის[3] განსაცვიფრებელ ქმედებათა შორის იმასაც აღნიშნავენ, რომ მის ველურ ლაშქარში, რომელიც ურიცხვ ტომთა ურდოებისაგან შედგებოდა და შორეულ ქვეყნებში ომობდა, ერთხელაც არ ჩამოვარდნილა განხეთქილება სხვადასხვა ტომთა შორის, ერთხელაც არ მოუწყვიათ შეთქმულება მთავრის წინააღმ-

დეგ, არც მაშინ, როცა ბედი უღიმოდა, და არც მაშინ, როცა უკუღმა მისდიოდა საქმე. ეს შეიძლება ახსნილ იქნეს მხოლოდ მისი არაადამიანური სისასტიკით, რომელიც, მის ურიცხვ სიქველესთან ერთად, სათაყვანებელ და საზარელ კერპად აქცევდა მას თავისი ჯარისკაცების თვალში[4]. ამ სისასტიკის გარეშე მთელი მისი ურიცხვი სიქველე, თავისთავად, ვერ გამოიღებდა ამნაირ ნაყოფს. მაგრამ ნაკლებად გულისხმიერი მწერლები, ერთის მხრივ, განცვიფრებით მოგვითხრობენ მის საქმეებს, ძეორეს მხრივ კი გმობენ მათ მთავარ მიზეზს. ხოლო მთელი მისი სიქველე რომ მართლაც არ იქნებოდა საკმარისი, ამას სციპიონის[5] მაგალითიც მოწმობს (ეს იყო არა მარტო თავისი, არამედ ყველა დროის უწარჩინებულესი კაცი), ვისი ლაშქარიც აჯანყდა ესპანეთში[6], რაც გამოწვეული გახლდათ მისი მეტისმეტი ლმობიერებით, უფრო მეტ თავისუფლებას რომ ანიჭებდა თავის ჯარისკაცებს, ვიდრე დასაშვები იყო სამხედრო დისციპლინით. სწორედ ეს წამოაყვედრა სენატში ფაბიუს მაქსიმუსმა[7], რომელმაც რომაელთა ლაშქრის გამრყვნელი უწოდა მას. სციპიონის ლეგატის მიერ დარბეული ლოკრები სამართალს ვერ ეღირსნენ მისგან, და ლეგატის თავგასულობაც დაუსჯელი დარჩა, ხოლო ყოველივე ამის მიზეზი მისი თვინიერი ხასიათი გახლდათ[8]. და როცა ერთ-ერთმა სენატორმა მისი გამართლება დააპირა, თავის სიტყვაში თქვა: ბევრი კაცისათვის უფრო ადვილია არ შესცოდოს თავად, ვიდრე გამოასწოროს სხვისი შეცოდებანიო. ამნაირი ხასიათი, დროთა განმავლობაში, უთუოდ ბევრ რასმე დააკლებდა სციპიონის სახელსა და დიდებას, ზნის შეუცვლელად რომ დიდხანს

მდგარიყო ხელისუფლების სათავეში; მაგრამ რაკი სენატს ემორჩილებოდა, მისმა ნაკლმა არამც თუ არ იჩინა თავი, არამედ ხელიც შეუწყო მის განდიდებას. ამრიგად, კვლავ მივუბრუნდები სიყვარულსა და შიშს, და დასკვნის სახით ვიტყვი, რომ კაცთა სიყვარულს მათი ნება-სურვილი განაპირობებს, შიშს კი — მთავრისა; ამიტომ ბრძენი მთავარი უნდა ეყრდნობოდეს იმას, რაც მასზეა დამოკიდებული, და არა იმას, რაც სხვის ნებაზე ჰკიდია; მხოლოდ ეგაა, როგორც მოგახსენეთ, იმდენი კი უნდა შეიძლოს, რომ თავიდან აიცილოს სიძულვილი.

თავი XVIII

როგორ უნდა ესწრაფვოდნენ მთავრები იმას, რომ სანდონი იყვნენ

ყველასათვის აშკარაა, რაოდენი ქების ღირსი იქნებოდა მთავარი, რომელიც შესძლებდა შეენარჩუნებინა თავის ქვეშევრდომთა ნდობა და პატიოსნად, ყოველგვარი ზაკვის გარეშე ეცხოვრა. მაგრამ, როგორც ჩვენი დროის გამოცდილება გვიჩვენებს, დიდი საქმეების აღმსრულებლებად ყოველთვის გვევლინებოდნენ ის მთავრები, რომლებიც ნაკლებ ანგარიშს უწევდნენ ქვეშევრდომთა ნდობას და თავიანთი ცბიერებით ახერხებდნენ საბოლოოდ აერიათ მათთვის გზა-კვალი; ასე რომ, ბოლოს და ბოლოს, ყოველთვის სჯაბნიდნენ იმ მთავრებს, რომლებიც მხოლოდ წესიერებას ემყარებოდნენ.

ამრიგად, უნდა გვახსოვდეს, რომ არსებობს ბრძოლის ორი სახე: ერთია ბრძოლა კანონების, ხოლო მეორე — ძალის მეშვეობით. პირველი ნიშნეულია ადამიანებისათვის, მეორე კი მხეცებისათვის. მაგრამ რაკი პირველი ხშირად არასაკმარისია, ძალაუნებურად უნდა მივმართოთ ხოლმე მეორეს. ამიტომ მთავრისათვის აუცილებელია, რომ თანაბარი წარმატებით იბრძოდეს როგორც მხეცი და როგორც კაცი. სწორედ ამნაირი, თუმცაღა შეფარვით გამოთქმული შეგონებით მიმართავდნენ მთავრებს ძველი მწერლები, რომლებიც აღნიშნავდნენ, რომ აქილევსს და ძველი დროის ბევრ სხვა მთავარსაც აღსაზრდელად აბარებდნენ კენტავრ ქირონს[1], რათა მისი მეთვალყურეობით დავაჟკაცებულიყვნენ. ამ ნახევრად მხეცისა და ნახევრად კაცის ზედამხედველობას აქ მხოლოდ ის აზრი აქვს, რომ მთავარი უნდა ითვისებდეს და ისისხლხორცებდეს ორივე ბუნებას, და რომ ერთი მეორის გარეშე უდღეურია. ამრიგად, თუ მთავარი იძულებული იქნება იბრძოდეს როგორც მხეცი, ცხოველთა მთელი სიმრავლიდან ლომსა და მელას უნდა ირჩევდეს, ვინაიდან ლომს არ შეუძლია თავი დაიცვას გველისაგან, მელას — მგლებისაგან. მაშასადამე. მელა უნდა იყო, რომ შენიშნო გველი, და ლომი, რომ დაიფრინო მგლები. იმას, ვინც მხოლოდ ლომობას იჩემებს, ბევრი რამ არ ესმის.

ამიტომ კეთილგონიერი მთავარი შეუძლებელია თავისი აღთქმის ერთგული იყოს, თუკი ეს ერთგულება შეიძლება საზიანო აღმოჩნდეს მისთვის, და თუ აღარ არსებობენ მიზეზები, რომლებმაც ეს აღთქმა დაადებინეს. ყველა კაცი რომ კარგი და კეთილი იყოს, ამნაირი ქცევა

უკეთური იქნებოდა, მაგრამ რაკი ისინი ბოროტნი არიან და გამუდმებით არღვევენ იმას, რაც აღგითქვეს, შენ რატომღა უნდა უერთგულო შენს აღთქმას მათ მიმართ? მთავარს არასოდეს გამოელევა იმისი კანონიერი მიზეზი, რომ გაამართლოს თავისი ორპირობა. შეიძლებოდა მოგვეტანა ურიცხვი ახალი მაგალითი და გვეჩვენებინა, რამდენი შეთანხმება, რამდენი საზავო ხელშეკრულება დარჩენილა ფუჭ ოქმად მთავართა სიმუხთლის შედეგად, და ის, ვინც ახერხებდა უფრო უკეთ გაეთამაშებინა მელას როლი, უფრო ადვილად აღწევდა მიზანს. მაგრამ აუცილებელია საგულდაგულოდ შენიღბო ეს ბუნება, რისთვისაც დიდი თვალთმაქცობა და გაქნილობა გმართებს. ადამიანები კი ისე მიამიტნი არიან და ყოველწამიერ აუცილებლობას ისერიგად დამონებულნი, რომ ცრუს არასოდეს შემოაკლდება ხალხი, რომელიც ადვილად გააცურებინებს თავს. ამასწინანდელი მაგალითებიდან მე მინდა მოვიხსენიო მხოლოდ ერთი: ალექსანდრე VI თავისი დღე და მოსწრება ხალხის მოტყუების მეტი არა უკეთებია რა, არც სხვა საფიქრალი ჰქონია და არც არასდროს შემოლევია ხალხი, რომელიც შეეძლო მოეტყუებინა. და არ არსებულა კაცი, უფრო მარჯვედ რომ შესძლებოდეს სხვების დარწმუნება, უფრო გულმხურვალე ფიცით რომ აღეთქვა მათთვის რაიმე და უფრო ადვილად გაეტეხა თავისი ფიცი. მაგრამ ყოველთვის ახერხებდა იმას, რომ სიმართლედ გაესაღებინა ტყუილი, ვინაიდან კარგად იცნობდა კაცთა ბუნებას.

ამრიგად, მთავრისათვის სულაც არ არის აუცილებელი, რომ ყველა ზემოჩამოთვლილ თვისებას ფლობ-

დეს, მაგრამ დიახაც აუცილებელია ისე გვაჩვენებდეს თავს, თითქოს მართლაც მათი მფლობელი იყოს. მეტიც, იმის თქმასაც კი ვბედავ, რომ თუ ფლობ და ყოველი ფეხის ნაბიჯზე ავლენ მათ, ისინი სახიფათონი არიან, ხოლო თუ თავის მოსაჩვენებლად იყენებ მათ, სასარგებლონი არიან შენთვის. ასე მაგალითად, სასარგებლოა ხალხს ისე აჩვენებდე თავს, თითქოს გულმოწყალე, სარწმუნო, კაცთმოყვარე, მორწმუნე და პატიოსანი კაცი ხარ, და არა მარტო აჩვენებდე, იყო კიდეც სინამდვილეში. მაგრამ ისე კი უნდა ფლობდე საკუთარ თავს, რომ, საჭიროების შემთხვევაში, შეგეძლოს საპირისპირო თვისებებად გარდაქმნა ისინი. უნდა ვიცოდეთ, რომ მთავარი, და მით უმეტეს, ახალი მთავარი, ვერ უერთგულებს იმას, რის გამოც ადამიანს კაი კაცად თვლიან, ვინაიდან, სახელმწიფოს შესანარჩუნებლად, ხშირად იძულებულია იმოქმედოს ერთგულების, მოყვასისადმი სიყვარულის, ადამიანობის, სარწმუნოების საპირისპიროდ. ამიტომაც აუცილებლად ისე მოქნილი უნდა იყოს, რომ მოხერხებულად ესადაგებოდეს ქარის ქროლვითა თუ ბედის ტრიალით ნაკარნახევ მიმართულებას, და, როგორც ზემოთ მოგახსენეთ, არ გადაუხვიოს სიკეთის გზას, თუ ეს შესაძლოა, მაგრამ, იმავდროულად, შეეძლოს ბოროტების გზაზე დადგომაც, თუკი ეს აუცილებელია. მაშასადამე, მთავარი ყოველთვის უნდა ფრთხილობდეს, რათა მის ბაგეს არ დასცდეს სიტყვა, ზემოაღნიშნული ხუთი თვისებით რომ არ იყოს აღბეჭდილი, და რათა, ვუსმენთ თუ ვუყურებთ მას, სიყვარულის, პატიოსნების, ადამიანობის, მორწმუნეობის ხორცშესხმულ ხატებად ჩანდეს. ყველაზე მეტად აუცილებელი

კი ისაა, რომ ამ უკანასკნელი თვისების ნამდვილ განსაზიერებად გვაჩვენებდეს თავს, ვინაიდან ადამიანები, საერთოდ, ხედვას უფრო მეტ ანგარიშს უწევენ მსჯელობისას, ვიდრე შეხების გრძნობას, რაკიღა ხედვით ყველა ხედავს, მაშინ როდესაც უშუალოდ მხოლოდ ცოტანი თუ ეხებიან მთავარს. ყველა ხედავს იმას, რადაც გვაჩვენებ თავს, ცოტა თუ გრძნობს იმას, რაც ხარ სინამდვილეში, და ეს უკანასკნელნი ვერ გაბედავენ წინ აღუდგენენ ბრბოს აზრს, რომელსაც ზურგს უმაგრებს სახელმწიფოს მთელი ძლიერება. ეგეც არ იყოს, ყველა კაცისა და, მით უმეტეს, მთავართა მოქმედებას, რომელსაც განსასჯელად ვერ წარუდგენ სასამართლოს, მისი საბოლოო შედეგის მიხედვით აფასებენ. ამიტომ, დაე, მთავარმა მხოლოდ გამარჯვებისა და ძალაუფლების შენარჩუნებისათვის იზრუნოს, და საშუალებებს, რომლებითაც ამ მიზანს აღწევენ, ყოველთვის პატიოსნად და ქება-დიდების ღირსად შერაცხავენ, ვინაიდან ბრბოს მხოლოდ საქმის გარეგნული მხარე და საბოლოო შედეგი ხიბლავს; ამ ქვეყნად კი ბრბო ყველაფერია, მაშინ როდესაც ცალკეულ პიროვნებებს მხოლოდ მაშინ ენიჭებათ ერთგვარი მნიშვნელობა, როცა უმრავლესობამ აღარ იცის, ვისზე შეაჩეროს არჩევანი. ერთი ჩვენი თანამედროვე მთავარი[2], ვისაც აქ ვერ დავასახელებთ, ერთთავად მშვიდობისა და ერთგულების აუცილებლობას ღაღადებს, თუმცა როგორც ერთის, ისე მეორის დაუძინებელი მტერი გახლავთ; ისე კი, მართლაც რომ არ ღალატობდეს არცერთს, დიდიხანია დაკარგავდა ძალაუფლებასაც და გავლენასაც.

მო სხვა გამოსავლის ძიებაზე ხელის აღება მიუტევებლად მიმაჩნია. ვინ ეცემა იმის იმედით, რომ ვიღაცა წამოაყენებს? მშველელი შეიძლება არც გამოჩნდეს, მაგრამ კიდევაც რომ გამოჩნდეს, მთავარს ბევრს არას არგია, ვინაიდან ამნაირი თავდაცვა მასზე როდია დამოკიდებული და ამიტომაც არ არის საიმედო. სანდო, ქმედითი და საიმედოა მხოლოდ იმნაირი თავდაცვა, რომელიც პირადად მთავარსა და მის სიქველეზეა დამოკიდებული.

თავი XXV

როგორია ბედისწერის გავლენა კაცთა ცხოვრებაზე და როგორ შეიძლება წინ აღუდგე მას

მე ვიცი, ბევრი კაცი იმ აზრისა იყო და ახლაც იმავე აზრზე დგას, რომ ამქვეყნიური მოვლენების მსვლელობას ბედისწერა და ღმერთი წარმართავენ, და რომ კაცთა კეთილგონიერებას არამცთუ არ შეუძლია რაიმეს შეცვლა, არამედ სრულიად უმწეოა განგების წინაშე. აქედან გამომდინარე, შეიძლებოდა დაგვესკვნა: რა საჭიროა ოფლის ღვრა და ჭაპანწყვეტა, ყველაფერი მივანდოთ განგების ნებას. ამ აზრმა საყოველთაო აღიარება მოიპოვა ჩვენს დროში, რაც აიხსნება ყოველგვარი ადამიანური წინასწარხედვის სრულიად გამომრიცხველი უჩვეულო ცვლილებებით, რომლებიც აწ უკვე ჩვეულებრივ და ყოველდღიურ მოვლენებად იქცნენ. მათზე ფიქრისას, ნაწილობრივ მეც ამ აზრისაკენ ვიხრები ხოლმე. მაგრამ რაკიღა დაუშვებელია ჩვენი თავისუფალი ნების

უგულებელყოფა, მე მზადა ვარ ჭეშმარიტებად ვაღიარო იმის შესაძლებლობა, რომ ბედისწერა განაპირობებს ჩვენი მოქმედებების ნახევარს, ხოლო მეორე ნახევარს, მთლიანად თუ არა, ოდნავ ნაკლებს მაინც, ჩვენავე გვანდობს. ბედისწერას მე ვამსგავსებ ბობოქარ მდინარეს, გამძვინვარებული რომ გადმოლახავს ნაპირებს, წალეკავს ხეობებს, ძირფესვიანად თხრის ხეებს, ანგრევს შენობებს, ერთი ადგილიდან გლეჯს და მეორეზე გადააქვს მიწა; ყველა გაურბის, ყველა უკუიქცევა მისი სიშმაგის წინაშე, არავის ძალუძს წინ აღუდგეს მის მძვინვარებას.

მიუხედავად ამისა, მაინც რჩება იმის შესაძლებლობა, რომ ადამიანებმა, მყუდროების ჟამს, რაიმე იღონონ მის წინააღმდეგ: აღმართონ მიწაყრილები, კაშხალები და ჯებირები, ისე რომ, ახალი წყალდიდობისას მდინარე ან თავის კალაპოტში დაეტიოს, ანდა მისი მძვინვარება ძველებურად მძაფრი და ყოვლისმმუსვრელი აღარ აღმოჩნდეს. ასევეა ბედისწერაც, რომელიც თავის ძალმოსილებას ავლენს იქ, სადაც არავის უზრუნვია იმაზე, რომ საპირისპირო ძალა დაეხვედრებინა მისთვის, და რომელიც თავის მძვინვარებას მიმართავს იმ მხარეს, სადაც არ ეგულება მისი დამაოკებელი ჯებირები თუ სიმაგრეები. და თუ თვალს გადავავლებთ იტალიას, რომელიც არის ამ ცვლილებების ასპარეზიცა და მათი მიზეზიც, — გაშლილ ტრამალად, უჯებირო და უმიწაყრილო ტრამალად წარმოგვიჩნდება იგი. რადგან ისევე საიმედოდ დაცული რომ იყოს, როგორც გერმანია, ესპანეთი და საფრანგეთი, ეს წყალდიდობა ასეთ საბედისწერო ცვლილებებს ვერ გამოიწვევდა, მეტიც, შეიძლებოდა სულაც თავიდან აგვეცილებინა იგი.

მაგრამ თუ კერძო შემთხვევებით შემოვიფარგლები, მე ვიტყვი, როგორ იღუპება დღეს მთავარი, რომელიც ჯერ კიდევ გუშინ ბედნიერი იყო, თუმცაღა არ იგრძნობა, რომ მის ბუნებას ან მის თვისებებს რაიმე ცვლილება განეცადოს. მე მგონია, ეს აიხსნება, უწინარეს ყოვლისა, იმავე მიზეზებით, რომლებზედაც ზემოთ დაწვრილებით ვილაპარაკე, კერძოდ, იმით, რომ მთავარი, რომელიც მთლიანად ბედისწერასაა მინდობილი, იღუპება, როგორც კი ბედი პირს იბრუნებს მისგან. მე ისიც მგონია, რომ ბედნიერია ის, ვისი მოქმედებაც დროის თავისებურებას ეთანხმება და ესადაგება, და ზუსტად ასევე, უბედურია ის, ვისი მოქმედებაც დროს არ შეესაბამება. ამიტომაც ჩვენ ვხედავთ, რომ ერთი და იმავე მიზნისაკენ, კერძოდ, დიდებისა და სიმდიდრისაკენ სწრაფვისას, ადამიანები სხვადასხვანაირად იქცევიან: ერთნი სიფრთხილით მიიწევენ მიზნისაკენ, მეორენი ‘ლეგური შემართებით, ერთნი ძალადობით, მეორენი ცბიერებით, ერთნი მოთმინებით, მეორენი სულსწრაფობით, და ყველა მათგანს შეუძლია ამ სხვადასხვა გზით მიაღწიოს დასახულ მიზანს. იმასაც ვხედავთ, რომ ორი ფრთხილი და წინდახედული კაციდან ერთი ახერხებს მიზნის მიღწევას, მეორე კი ვერა, და ზუსტად ასევე, ერთნაირად ბედნიერნი არიან ორი სხვადასხვა გზით — სიფრთხილითა და ‘ლეგური შემართებით — მიზნის მიმღწევნი, რაც აიხსნება მხოლოდ და მხოლოდ დროის თავისებურებით, რომელსაც ეთანხმება ან არ ეთანხმება მათი მოქმედება. ამითვე აიხსნება ისიც, რაც ზემოთ მოგახსენეთ, კერძოდ ის, რომ ორი კაცი, რომელიც სხვადასხვაგვარად მოქმედებს, ერთსა და იმავე შედეგს აღწევს, მაშინ როდესაც

ერთნაირად მოქმედი ორი კაციდან ერთი აღწევს, მეორე კი ვერ აღწევს მიზანს. ამითვეა განპირობებული კეთილდღეობის ცვალებადობაც, რადგანაც თუ ფრთხილსა და წინდახედულ კაცს ისეთი დრო უდგას და გარემოებებიც იმნაირად ერწყმიან ერთმანეთს, რომ მისი მოქმედება მართებულია, ბედნიერი იქნება იგი, მაგრამ თუ დროება გარემოებებთან ერთად იცვლება, მისი საქმე წასულია, ვინაიდან მათ კვალდაკვალ არ იცვლის მოქმედების გზასაც და გეზსაც. არ არსებობს იმდენად კეთილგონიერი კაცი, რომ მიესადაგოს დროის მოთხოვნებს, რადგანაც, ჯერ ერთი, ძნელია ბუნებრივი მიდრეკილებების დათრგუნვა და, მეორეც, რაკიღა ერთი გზით ყოველთვის აღწევდა წარმატებას, ვერ დააჯერებს საკუთარ თავს, რომ საჭიროა ამ გზიდან გადახვევა. აი, რატომაა, რომ ფრთხილ კაცს, როცა ეს საჭიროა, არ შეუძლია ჯიქურ მოქმედებაზე გადასვლა და ამიტომ იღუპება. მაგრამ მისი ბუნება რომ დროსთან ერთად იცვლებოდეს, მისი ბედი უცვლელი დარჩებოდა.

პაპი იულიუს II ყოველთვის ჯიქურ მოქმედებას არჩევდა და დრო და გარემოებები ისეთნაირად შეესაბამებოდნენ მის მოქმედებას, რომ ყოველთვის წარმატებით აგვირგვინებდა საქმეს. განვიხილოთ მისი პირველი ლაშქრობა ბოლონიის წინააღმდეგ, როცა მესსერ ჯოვანი ბენტივოლი[1] ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო. ვენეციელები დრტვინავდნენ, ხოლო ესპანეთის მეფე საფრანგეთს ეთათბირებოდა ამ საქმესთან დაკავშირებით. მიუხედავად ამისა, მან მთელი თავისი მძვინვარებითა და სიფიცხით წამოიწყო ეს ომი და პირადად ჩაუდგა სათავეში ლაშქარს. ამნაირმა გადაწყვეტილებამ საგონებელში ჩაა-

გდო ვენეციელები და ესპანეთი: ვენეციელების ყოყმანს შიში ედო საფუძვლად, ესპანეთისას კი იმის სურვილი, რომ ხელახლა დაუფლებოდა ნეაპოლის სამეფოს[2]. მეორეს მხრივ, მან უკან გაიყოლია საფრანგეთის მეფე, რომელიც ხედავდა, რომ პაპმა უკვე დაიწყო ომი; ამიტომ, ვენეციელების დასამცირებლად, დააპირა მისი მიმხრობა[3] და მართებულად გადაწყვიტა, რომ უთუოდ მოიმდურებდა პაპს, თუკი ლაშქარს არ მიაშველებდა. ამრიგად, თავისი ჯიქური მოქმედების წყალობით, იულიუსმა მიაღწია იმას, რასაც ვერ მიაღწევდა, მთელი თავისი ადამიანური სიბრძნით, ვერცერთი მღვდელთმთავარი, ვინაიდან რომიდან დაძვრა რომ იმ დრომდე გადაედო, როცა დაიდებოდა ყველა დაურღვევი ხელშეკრულება და ყველაფერი მოწესრიგდებოდა, — როგორც მოიქცეოდა მის ადგილას რომელიც გნებავთ მღვდელმთავარი, — თამამად შეიძლება ითქვას, რომ კოვზი ნაცარში ჩაუვარდებოდა. რადგანაც საფრანგეთის მეფე ათას თავის გასამართლებელ საბაბს გამოჩხრეკდა, სხვები კი ათასნაირი მუქარით გასაქანს არ მისცემდნენ მას. აღარაფერს ვიტყვი მის დანარჩენ მოქმედებათა შესახებ, რომელნიც ერთმანეთს ჰგვანან და ერთნაირი წარმატებებითვე დაგვირგვინდნენ. დღემოკლეობამ მარცხის სიმწარე არ აწვნევინა პაპს, რადგანაც ისეთი დრო რომ დამდგარიყო, რომელიც ფრთხილ მოქმედებას მოითხოვდა, მისი საქმე წასული იყო, ვინაიდან არასოდეს გადაუხვევდა იმ გზიდან, რომლითაც წარმართავდა მისი ბუნება.

დასასრულ, დასკვნის სახით ვიტყვი, რომ, ბედის ცვალებადობისას, ადამიანები, რომლებიც ჯიუტად მის-

დევენ მოქმედების ერთხელ და სამუდამოდ არჩეულ გზას, ბედნიერნი არიან მანამ, სანამ მათი მოქმედება და ბედისწერა ერთმანეთს შეესაბამებიან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათი ბედნიერება უბედურებით იცვლება. მაგრამ, ჩემის აზრით, უმჯობესია თამამი იყო, ვიდრე ფრთხილი და წინდახედული, რადგანაც ბედისწერა — ქალია, და მის მოსათვინიერებლად არ უნდა იშურებდე მუჯლუგუნებსა და წიხლებს: ვინც არ იშურებს, უფრო ადვილად იურვებს მას, ვიდრე ფრთხილი და მოკრძალებული კაცი. ამიტომ ბედისწერა, ქალისა არ იყოს, ყოველთვის სიჭაბუკეს ამჯობინებს, რადგანაც სიჭაბუკე უფრო თამამია, დაურიდალი და უფრო თავდაჯერებულად მბრძანებლობს მასზე.

თავი XXVI

შეგონება გარბაროსთაგან იტალიის განთავისუფლებისათვის

ყოველივე ზემოთქმულს რომ განვიხილავ, მე გულში ვამბობ: შესაძლებელია თუ არა, რომ იტალიის აწინდელმა სინამდვილემ დიდება მოახვეჭინოს ახალ მთავარს, და იძლევა თუ არა ეს სინამდვილე იმის საშუალებას, რომ კეთილგონიერმა და ქველმა მთავარმა, თავისდა სასახელოდ და თანამემამულეთა საკეთილდღეოდ, ახალი სული შთაბეროს მას? — და იმ დასკვნამდე მივდივარ, რომ გარემოებათა დამთხვევა ამჟამად ისე ხელსაყრელია ახალი მთავრისათვის, რომ არც კი ვიცი, ოდესმე მისცემია თუ არა მას უფრო ხელსაყრელი შემთხვე-